

ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

УДК 371.373.33

Ірина Удовиченко, кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної та методичної роботи
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено питання актуальності інтеграції суспільно-економічних, природничих знань на уроках географії, що обумовлено сучасним рівнем розвитку науки та вимогами до рівня освіченості випускників школи. Акцентовано увагу на значенні міжпредметних зв'язків у шкільному навчанні на сучасному етапі реформування освіти. Подано приклади інтеграції навчального матеріалу економічного, географічного змісту на уроках з соціально-економічної географії світу в 9 – 11-х класах профільної школи.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, інтеграція наукових знань, бінарні уроки і заняття, географія, економіка, профільний рівень, старша школа.

Табл. 2. Літ. 7.

Iryna Udovychenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Vice-Rector of the Scientific-Pedagogical and Methodical Work of
Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

INTEGRATION OF NATURAL SCIENTIFIC KNOWLEDGE AT GEOGRAPHY LESSONS IN SENIOR PROFILE HIGH SCHOOL

The article deals with the relevance of integrating of social-economic, natural knowledge at geography lessons, which is caused by current level of development of science and requirements for the level of education of school graduates. Attention is focused on the importance of intersubject connections in school education at the present stage of educational reform. Examples of integration of economic and geographic content into educational material at world social and economic geography lessons in the 9 – 11th grade of profile high school are given.

Integration of scientific knowledge puts forward new demands for teachers as professionals.

Today, the level of education of students is no longer determined by the amount of knowledge, but by their willingness to solve problems of different complexity (based on knowledge, skills and abilities), acquired competencies – for the development of which, competent approach is aimed.

To a large extent, such activation is promoted by integrated, binary lessons with a projection on the formation of appropriate competences of schoolchildren.

Binary lessons are the means to increase the motivation of students to study, as they create terms for practical application of knowledge; contribute to the development of self-education skills, since a significant part of the preparation for the lessons is carried out by students on their own and in extracurriculum hours; develop analytical abilities and ingenuity; have significant educational potential.

The purpose of binary lesson is to create terms for motivated practical application of acquired knowledge, skills and abilities, to give students the opportunity to see the results of their work.

The modern transition to market relations subjectively raises acute need of practical economic education of students, especially for the students of 9 – 11th grade of high school. In view of this, it is expedient to integrate natural and economic knowledge concerning the content of such subjects as Geography and Economics, during studying of which it is possible to consider the complex issues: rational allocation of certain branches of economy within the country, limited material and human resources, international division of labor, etc.

Keywords: intersubject communications, integration of scientific knowledge, binary lessons, Geography, Economics, a profile level, a senior high school.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність інтеграції суспільно-економічних, природничих знань на уроках географії; розвиток міжпредметних зв'язків у шкільному навчанні обумовлена сучасним рівнем розвитку науки та вимогами до рівня освіченості випускників школи.

Інтеграція наукових знань висуває нові вимоги до вчителів, як фахівців.

Звідси, – зростає роль знань людини в області, суміжній зі спеціальністю наук і, у свою чергу, умінь комплексно застосовувати їх у вирішенні різних навчальних, методичних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значення міжпредметних зв'язків у своїх дослідженнях обґрунтовували: Р. Аббасова, Н. Антонов, І. Зверев, Л. Зеленська, В. Коротов, П. Кулагін, М. Лернер, Н. Люшкарьова, В. Максимова,

ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

В. Рекуненко, О. Савченко, М. Скаткін, М. Сорокіна, С. Тадіян, В. Федоров, Т. Черевко та інші.

Питання розвитку компетенцій, формування компетентностей, реалізації компетентного підходу у навчанні та вихованні у своїх працях висвітлювали: В. Байденко, Н. Бібік, Л. Ващенко, Є. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Т. Кушнір, А. Маркова, О. Локшина, В. Луговий, Г. Несен, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, Л. Пуховська, О. Савченко, І. Сохань, Л. Сохань, С. Трубачова, О. Хуторський та інші; у процесі навчання географії С. Кобернік, О. Надтока, Г. Попович, В. Саюк, О. Тімець, О. Топузов тощо [4; 7].

Мета статті полягає у висвітленні питання значимості інтеграції суспільно-економічних, природничих знань на уроках географії та міжпредметних зв'язків у навчанні учнів старших класів профільної школи.

Виклад основного матеріалу. Формування у закладі загальної середньої освіти в учня готовності до дорослого життя, здатності орієнтуватись у сучасному суспільстві, швидко реагувати на запити часу, ефективно та успішно самореалізуватись у дорослому житті – вимоги нової української школи.

Як засвідчує практика, школа сьогодні недостатньо навчає школярів приймати самостійні рішення, критично мислити, вирішувати життєві проблеми. Аналіз шкільної практики свідчить, що сучасна освіта лише частково спрямована на системну роботу з розвитку в учнів підприємницької компетенції, формування в них цілісного світобачення, економічного стилю мислення. Отже, зміст сучасної шкільної освіти в Україні не в повній мірі відповідає потребам суспільства та ринку праці.

Сучасні реалії в розвитку суспільства України обумовили нові пріоритетні завдання галузі освіти, які стосуються й переосмислення підходів до побудови педагогічного процесу цілому та використання комплексного, міжпредметного, інтегрованого навчання зокрема.

Сучасна молодь потребує формуванню в них готовності до життя у відкритому європейському суспільстві, соціальної активності, громадянської компетентності, усвідомлення своєї ролі в житті та впевненості в тому, що вона може позитивно впливати на зміни в соціумі.

Формування компетентного випускника є важливою складовою системи освіти і передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей.

Науковці європейських країн пояснюють увагу до компетентного підходу тим, що саме набуття життєво важливих компетенцій може дати людині

можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкому розвитку ринку праці та подальшому здобутті освіти. Набуття компетенцій – передумова успішності самореалізації випускника в суспільстві, розвитку самого суспільства. У зв'язку з цим, міжнародні експерти визначають, що головне завдання освіти – готувати компетентного члена суспільства, спроможного приймати адекватні рішення, реагуючи на особистісні та соціальні виклики [5].

Українські педагоги, О. Овчарук, О. Пометун, М. Рогозін, І. Фрейман, адаптуючи накопичений світовий досвід з цієї проблеми на вітчизняне підґрунтя, акцентують увагу на актуальності компетентного підходу в освіті.

Сьогодні рівень освіченості учнів уже не визначається обсягом знань, а більше їхньою готовністю розв'язувати проблеми різної складності (на основі знань, умінь і навичок), набутими компетенціями, – на розвиток яких і спрямований компетентнісний підхід [1].

Результатом освітнього процесу побудованого на засадах компетентного підходу є сформованість загальної компетентності випускника старшої школи. Компетентний випускник – життєво компетентна молода людина, яка володіє життєвими компетенціями, потрібними для успішного самостійного вирішення життєвих завдань, з якими вона стикатиметься (або вже стикалась) у різних сферах власної життєдіяльності (виробництво, політика, життя громади, освіта, мистецтво, дозвілля, спорт, релігія тощо) [2].

Якісна підготовка компетентного випускника – основна місія середньої освіти.

Саме тому актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентного підходу у навчанні, який передбачає підготовку й виховання компетентного випускника, що буде спроможний зберегти, розкрити, розвинути та конструктивно реалізувати свій життєвий та життєтворчий потенціал в умовах складних вимог і ризиків, які висуває перед ним сьогодення.

Аналіз освітніх систем різних країн світу (Великобританія, США, Швеція та ін.) показує, що одним із шляхів оновлення змісту освіти, узгодження його із потребами інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід.

Проблемам, пов'язаним із упровадженням компетентного підходу, присвячені численні дослідження таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, ОЕСР тощо. Так, на симпозіумі Ради Європи "Ключові компетенції

**ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ**

для Європи” у визначеному переліку ключових компетенцій, які трактуються, як “вивчати, шукати, думати, співпрацювати, братися за справу, адаптуватися”, виокремлюється підприємницька компетенція, як здатність співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства.

Однією із актуальних проблем сучасної школи є активізація пізнавальної діяльності учнів.

Активізація пізнавальної діяльності – це діяльність учителя, спрямована на підвищення рівня пізнавальної активності школярів, мотивацію в них навчальної активності. Ступінь пізнавальної активності учнів залежить, передусім, від них самих, від їхньої вихованості, свідомості, зацікавленості, вольових зусиль, оскільки учень є не тільки об’єктом, а й суб’єктом навчального процесу.

Значною мірою сприяють такій активізації інтегровані, бінарні уроки з проєкцією на формування відповідних компетентностей школярів. Сучасна педагогічна наука вважає бінарність одним із головних дидактичних принципів ефективного уроку [3].

Бінарні уроки є засобом підвищення мотивації учнів до навчання, тому що створюють умови для практичного застосування знань; сприяють розвиткові навичок самоосвіти, адже значну

частину підготовки до уроку учні здійснюють самостійно та в позаурочний час; розвивають аналітичні здібності й винахідливість; мають значний виховний потенціал [6].

Мета бінарного уроку – створити умови для вмотивованого практичного застосування набутих знань, умінь і навичок, надати учням можливість побачити результати своєї праці.

Сучасний перехід до ринкових відносин суб’єктивно породжує гостру потребу в практичній економічній освіті учнів, особливо в учнів 9 – 11-х класів старшої школи. Тож, доцільним, на нашу думку, є саме інтеграція природничо-економічних знань, що стосується змісту таких предметів, як географія та економіка, під час вивчення яких можливим є комплексний розгляд питань: раціонального розміщення певних галузей господарства в межах країни, обмеженості матеріальних і людських ресурсів, міжнародного поділу праці тощо.

Можливі приклади інтегрування змісту освіти (тематика бінарних уроків географії) подано в таблиці 1.

Наведемо приклад бінарного заняття з соціально-економічної географії України та економіки у 9-му класі (рівень допрофільної підготовки) з теми “Структура населення України. Трудові ресурси та зайнятість. Обчислення складу робочої сили та рівня безробіття”, метою якого є формування в учнів уявлення про структуру населення України,

Таблиця 1.

**Тематика бінарних уроків географії
(відповідно до навчальних програм з предметів)**

Клас	Тема уроку з географії	Предмет з яким інтегрується	Тема спорідненого предмету	Спільна тема
9	Структура населення України	Економіка (профільний рівень)	Безробіття	Населення України. Проблеми безробіття
9	Загальна характеристика господарства України	Економіка (профільний рівень)	Типи економічних систем	Загальна характеристика господарства України. Типи економічних систем
9	Економічний потенціал України	Економіка (профільний рівень)	Основні показники багатства країни	Економічний потенціал України. Основні показники багатства країни
10	Світова торгівля	Економіка (профільний рівень)	Абсолютні та порівняльні переваги	Світова торгівля. Абсолютні та порівняльні переваги
10	Рух капіталів і торгівля в середині транснаціональних корпорацій	Економіка (профільний рівень)	Розрахунок руху капіталів у платіжному балансі	Рух капіталів і торгівля в середині транснаціональних корпорацій

**ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Таблиця 2.

Основні проблеми трудових ресурсів України та можливі шляхи його подолання

Основні проблеми	Шляхи подолання
Рациональності використання трудових ресурсів	1. Зміна структури зайнятості 2. Збільшення частки зайнятих у сфері послуг (для аграрно-індустріальних областей) 3. Розвиток галузей, спрямованих на залучення роботи в них частки жіночого населення (для промислових районів)
Безробіття	1. Збільшення робочих місць за допомогою розвитку дрібного та середнього бізнесу 2. Розвиток галузей сфери обслуговування 3. Розвиток господарств індивідуальної спрямованості
Несприятлива структура трудових ресурсів	1. Демографічна політика, спрямована на підвищення народжуваності 2. Поліпшення медичного обслуговування 3. Подолання еміграційних потоків 4. Надання можливостей для одержання нової спеціальності 5. Розвиток служби з допомоги безробітним

сприяючи розвиткові вміння оцінювати статус осіб за їх економічною активністю, шляхом виховання громадянської компетентності.

На такому уроці формування нових знань доцільним є реалізація завдань: навчити учнів характеризувати поняття “склад населення”; давати визначення поняттям: “безробіття”, “непрацездатне населення”, “економічно активна людина”; вивчити основні показники, за якими характеризується статус осіб населення України та основні показники, за якими характеризується склад населення за економічною активністю; розглянути особливості неповної зайнятості трудових ресурсів і зміни в структурі зайнятості України; ознайомити учнів із станом забезпеченості трудовими ресурсами різних областей України, їх якісним складом; оцінити значення високого рівня професійної компетентності трудових ресурсів для подальшого господарського розвитку держави та ін.

На такому уроці, де інтегрується зміст навчального матеріалу географічного та економічного спрямування, тематичні блоки можуть бути представлені такою сукупністю інформації: з предмету “географія” – дефініція понять “трудова потенціал країни”, “структура населення України”, “зайнятість населення”, “безробітні”, “безробіття”, “трудова ресурси України та їх географія”; з предмету “економіка” – завдання на визначення статусу осіб (зайнятий, безробітний, економічно неактивний, непрацездатний), на обчислення безробітних у складі населення України в конкретному календарному році, визначення виду безробіття (фрикційне, циклічне, структурне), розв’язування задач (наприклад: рівень безробіття в Україні у

2005 році склав 3,8 %, працездатне населення становило 37 672 осіб, економічно неактивне населення – 12 110 осіб, необхідно розрахувати кількість зайнятого населення в указаному році та його частку у складі робочої сили країни).

Орієнтовне завдання на закріплення нового матеріалу може бути подано у формі заповнення тематичної таблиці (таблиця 2).

Використання бінарних уроків географії та суспільствознавства, географії та економіки, – сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про явища природи та взаємозв’язки між ними; знань і вмінь, які вони зможуть використати під час вивчення навчального матеріалу з інших предметів; можливості застосовувати отримані знання на практиці у конкретних життєвих ситуаціях.

Окрім того, подібний варіант вивчення навчального матеріалу, на нашу думку, сприяє комплексному світосприйняттю учасниками освітнього процесу та спрямовано на формування компетентного випускника школи взагалі та профільної зокрема.

Висновки. Проведені нами дослідження та практичний досвід дозволяють зробити висновок, що використання бінарних уроків є одним із ефективних способів підвищення інтересу школярів до навчання. Уміння працювати на міжпредметному рівні розвиває загальнонавчальні вміння та навички учнів, забезпечує формування в них цілісної системи уявлень про діалектико-матеріалістичні закони пізнання навколишнього світу в їх взаємозв’язку та взаємообумовленості, сприяє розширенню кругозору та діапазону уявлень про їхнє практичне застосування.

З огляду на зазначене вище, перспективами

**ІНТЕГРАЦІЯ СУСПІЛЬНО-НАУКОВИХ ЗНАНЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ
В СТАРШИХ КЛАСАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ**

наших подальших розвідок є вивчення теоретичних основ навчання географії учнів старшої школи на профільному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – С. 47–53.

2. Життєва компетентність особистості / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. – К.: Знання, 2011. – 520 с.

3. Зеленська Л. І. Науково-методичне забезпечення бінарних уроків географії та інших навчальних предметів у профільних класах [Електронний ресурс] / Л. І. Зеленська, Т. В. Черевко // Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/13/statti/zelenska.htm.

4. Коберник С. Г. та ін. Методика викладання географії в школі: Навчально-методичний посібник / С. Г. Коберник. – К.: Стафед-2, 2000. – 320 с.

5. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики // Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 15–24.

6. Рекуненко В. В. Методика проведення бінарних занять / В. В. Рекуненко. – К.: УМК по підготовці молодших спеціалістів, 1995. – 277 с.

7. Удовиченко І. В. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання учнів географії в загальноосвітніх навчальних закладах / І. В. Удовиченко Український педагогічний журнал: науковий журнал. – К.: Інститут педагогіки НАПН України, 2017. – № 3. – С. 116–123.

REFERENCES

1. Bibik, N. M. (2004). *Kompetentnisnu pidchid*:

refleksivnyy analiz zastosuvannya [Competency approach: reflexive application analysis]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. Kyiv: K.I.S., pp. 47–53. [in Ukrainian].

2. Sokhan, L. V., Sokhan, I. G. & Nesen, G. M. (Ed). (2011). *Gutteva kompetentnist osobustosti* [Life competence of the individual]. Kyiv: Znanna, 520 p. [in Ukrainian].

3. Zelenskaya, L. I. & Cherevko, T. V. (2013). *Naukovo-metoduchne zabezpechenna binarnuch yroktiv geografii ta inchuch navchalnuch predmetiv u profilnuch klasach* [Scientific and methodological support of binary lessons in geography and other educational subjects in profile grades]. [Electronic resource]. Access mode: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/13/statti/zelenska.htm. [in Ukrainian].

4. Kobernyk, S. G. et al (2000). *Metodika vukladanna v shkoli: Navchalno-metoduchnyy posibnik* [Methodology of teaching geography at school: Educational manual]. Kyiv: Stafed-2, 320 p. [in Ukrainian].

5. Pometun, O. I. (2004). *Teoria ta praktika poslidovnoi realizachii kompetentnisnogo pidchodu v dosvidi zarubichnuch krain* [Theory and practice of consistent implementation of competence approach in experience of foreign countries]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library on educational polic*. Kyiv: K.I.S., pp. 15–24. [in Ukrainian].

6. Rekenenko, V. V. (1995). *Metoduka provedenna binarnuch zanat* [Methodology of binary lessons teaching]. Kyiv: UMK iz pidgotovku molodchuch specialistiv, 277 p. [in Ukrainian].

7. Udovychenko, I. V. (2017). *Realizachia kompetentnisnogo pidchodu v prochesi navchanna ychniv geografii v zagalnoosvitnich navchalnuch zakladach*. [The realization of competence approach in the process of teaching geography in general educational establishments]. *Ukrainian pedagogical journal: scientific journal*. Kyiv: Institute of pedagogy of the National Academy of pedagogical sciences of Ukraine, no 3. pp. 116–123. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.01.2018

“Людина завжди в дорозі, сутність її визначається не лише спадково-біологічним чинником та впливом зовнішнього середовища, але її власною волею, розумом і сумлінням. Нехай ці властивості ніколи не покидають моїх рідних, близьких, друзів, усіх тих, з ким перетинаються мої життєві і педагогічні стежки”.

Олександр Шпак
професор, академік АН ВО України

